

Mihai Constantinescu, *Începuturile culturii Monteoru. Așezarea de la Năeni-Zănoaga Cetatea 2*, Biblioteca Mousaios, 15, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020, 436 p., 35 fig., 175 pl., ISBN 978-606-020-205-9.

Cristian Eduard ȘTEFAN*

La Editura Mega a apărut un volum foarte interesant datorat cercetătorului Mihai Constantinescu de la Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”, Academia Română. Lucrare conține o *Prefață* a autorului, zece capitole (*Cultura Monteoru. Construcția arheologică și sursele ei; Mediul înconjurător și economia; Așezarea de la Năeni-Zănoaga Cetatea 2; Spațiul domestic în aria descoperirilor Monteoru; Ceramica de la Năeni-Zănoaga Cetatea 2; Obiecte din lut ars; Obiecte din piatră; Obiecte din os, corn, scoică; Obiecte din metal; Periodizarea și cronologia culturii Monteoru*), *Concluzii*, *Catalogul descoperirilor atribuite culturii Monteoru*, un rezumat în limba engleză (*Abstract*), *Abrevieri*, *Bibliografia și planșele*.

În primul capitol (*Cultura Monteoru. Construcția arheologică și sursele ei*) autorul leagă pe bună dreptate distribuția și aspectul siturilor monteorene de mediul geografic specific în care acestea au luat naștere și au evoluat. Foarte interesantă este harta de distribuție a siturilor monteorene (Pl. 156), care ne arată că această manifestare a epocii bronzului a fost prezentă în zona Subcarpaților Moldovei și de Curbură, dar și în alte regiuni învecinate prin „importuri”. Foarte importantă este și analiza critică a informațiilor din literatura de specialitate, multe dintre situri care fuseseră anterior atribuite eronat culturii Monteoru nefiind luate în considerare de către autor. Interesantă ni se pare separarea cercetărilor de teren de publicarea, și apoi de interpretarea rezultatelor, toate trecute de către autor prin filtru critic. Aici ar fi de remarcat fetișizarea stratigrafiei de la Sărata Monteoru, devenită etalon pentru întreaga cultură, dar și publicarea necorespunzătoare a așezării și necropolei de la Căndești, jud. Vrancea, monument foarte important, care ar fi putut aduce multe lămuriri în evoluția și conținutul culturii.

A doilea capitol (*Mediul înconjurător și economia*) grupează datele palinologice și paleobotanice și informațiile arheozoologice. Primele sunt destul de puține, fiind disponibile unele date de la Cărlomănești-Cețățuia, Sărata Monteoru, Căndești și Mlăjeț. Acestea au oferit unele informații despre evoluția climatică în regiune în perioada epocii bronzului, dar și indicii despre cultivarea terenurilor. În ceea ce privește arheozoologia comunităților monteorene se remarcă puținătatea studiilor, dar și cantitatea mică și selectată de oase analizate. Prezența oaselor de animale în morminte oferă indicii interesante despre înțelegerea atitudinii față de animale a comunităților respective, foarte importante fiind și analizele de izotopi stabili de azot și carbon pe probe prelevate de la indivizi de la Sărata Monteoru și Cărlomănești-Arman.

Cel de-al treilea capitol (*Așezarea de la Năeni-Zănoaga Cetatea 2*) se concentrează pe analiza stațiunii care face obiectul volumului. Sunt abordate amplasarea și istoricul cercetărilor, stratigrafia (cinci niveluri – Zănoaga Ia, Zănoaga Ib, Zănoaga IIa, Zănoaga IIb și Zănoaga III), descrierea gropilor de epoca bronzului, unele urme de terasări observate în timpul cercetărilor arheologice, complexele cu ceramică și pietre și zonele de construcție.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Academia Română, București, România; cristarh_1978@yahoo.com.

Foarte importantă ni se pare ilustrarea planului general al săpăturilor (Pl. 4), rod al acumulărilor de informații pe mai mulți ani și care ajută mult la înțelegerea situației arheologice.

Un capitol interesant este cel de-al patrulea (*Spațiul domestic în aria descoperirilor Monteoru*), care remarcă lipsa unor stațiuni cercetate exhaustiv, lipsa complexelor ilustrate în planurile secțiunilor sau lipsa legăturii dintre secțiuni și topografia sitului cercetat. Autorul critică ideea existenței unei „clase de războinici”, a unei aristocrații tribale care să fi ocupat puncte dominante, fortificate natural. Această viziune trunchiată se datorează și faptului că erau cercetate mai ales *Cetățuile*, nu și platourile sau locuirile mai joase din jur. Altitudinea la care au fost amplasate așezările monteorene variază între 200 și 700 m, iar distanțele între ele în linie dreaptă ar fi între 5-10 km, în general. Datele despre structura internă a așezărilor sunt trunchiate de lipsa cercetărilor în zonele din jur. Sunt menționate locuințe de suprafață la Coroteni, Sărata Monteoru, Terchești, Cândești, etc., dar și terasări ale *Cetățuilor*, cum ar fi cazurile de la Mănăstioara și Cândești, Sărata Monteoru sau Bogdănești. Autorul critică, pe bună dreptate, istoricizarea discursului cu privire la eventuale conflicte între comunitățile monteorene și cele vecine, subliniind lipsa oricăror dovezi ale acestor conflicte. Un punct important abordat de autor îl constituie amenajările cu pietre și semnificația acestora în cadrul culturii Monteoru. O cantitate însemnată de pietre este folosită în amenajarea unor diferite structuri de locuire sau funerare la Cârломănești-*Arman*, Năeni-*Zănoaga*, Cândești, Coroteni, Sărata Monteoru, Terchești, Mănăstioara sau Bogdănești. Dintre acestea se detașează amenajarea de la Sărata Monteoru-*Poiana Scorușului*, interpretată de Eugenia Zaharia și reanalizată mai târziu de I. Motzoi-Chicideanu.

Capitolul al cincilea (*Ceramica de la Năeni-Zănoaga Cetatea 2*) analizează olăria din stațiune din punct de vedere al tehnologiei, tipologiei, motivelor decorative și al arderii acesteia. Tipologia formelor ceramice de la Năeni-*Zănoaga Cetatea 2* cuprinde Amfore, Kantahroi, Căni și cești, Străchini și castroane, Oale, Cupe, Capace de vase, Strecurătoare, Vase miniaturale, Askoi, Vase insolite și Fragmente neîncadrate tipologic. Tehnicile de decorare folosite de olarii monteoreni au fost incizarea, aplicațiile plastice în relief, impresiunea și împunsăturile succesive, iar motivele decorative se grupează în șapte tipuri. Decorurile sunt prezente aproape mereu în aceleași zone ale vasului, iar în ceea ce privește arderea ceramicii se constată raritatea descoperirilor de cuptoare cu această destinație (*Vârteșcoiu, Pietroasa Mică-Gruiu Dării, Cârломănești-Cetățuia*).

Cel de-al șaselea capitol (*Obiecte din lut ars*) analizează fusaiiolele, roțile miniaturale de car, pereții de vas prelucrați, greutățile pentru războiul de țesut, plăcile de lut perforate, lingurile de lut, sferile de lut și piatră, topoarele miniaturale de lut și obiectele cu funcționalitate neprecizabilă. Se disting topoarele miniaturale din lut, care probabil au aceeași semnificație cu cele de piatră, dar nu apar în morminte ca acestea din urmă, ci doar în așezări.

Capitolul șapte (*Obiecte din piatră*) documentează obiectele din silex (vârfuri de săgeți, lame/răzuitoare), obiectele din piatră șlefuită (cuțițe curbe, topoare miniaturale, topoare cu perforație, securi/topoare plate, dălți, râșnițe și frecătoare, alte obiecte din piatră). Ni se pare foarte interesantă atribuirea funcției de unealtă pentru prelucrarea pieilor de animal pentru cuțițele curbe.

Capitolul opt (*Obiecte din os, corn, scoică*) grupează informații despre utilizarea materiilor dure animale (vârfuri de săgeți, pandantive din dinți perforați, pandantive din scoică/oase de pește, falange/diafize perforate, ace, inele, pumnale/cuțițe-spatule, săpăligi, dălți/răzuitoare, străpungătoare/împungătoare/vârfuri, mânere, obiecte cu funcționalitate

necunoscută). Se remarcă varietate obiectelor realizate din materiile dure animale, în total contrast cu puținătatea obiectelor din metal.

Capitolul nouă (*Obiecte din metal*) discută o singură categorie de piese, anume străpungătoarele. Două asemenea piese provin din stațiunea de la Năeni-Zănoaga Cetatea 2, iar alte peste 20 de exemplare provin de la Adjud, Bogdănești, Căndești, Coroteni, Costișa, Năeni-Zănoaga Cetatea 1, Sărata Monteoru, Sărata Monteoru-Poiana Scorușului, Terchești).

Un capitol foarte important este cel de-al zecelea (*Periodizarea și cronologia culturii Monteoru*). Se remarcă influența autorității științifice a lui I. Nestor în definirea și periodizarea culturii, dar și contribuțiile altor autori precum E. Zaharia, E. Tudor, Al. Vulpe, P.I. Roman, I. Motzoi-Chicideanu, M. Șandor-Chicideanu și R. Băjenaru. Al. Oancea propune o nouă periodizare în trei etape (Monteoru I, II și III), punând în discuție existența fazelor Ic1-Ib. Nuanțări în periodizarea culturii le aduce și M. Florescu cu prilejul numeroaselor așezări și cimitire cercetate, în timp ce I. Motzoi-Chicideanu și R. Băjenaru își exprimă îndoiala asupra existenței unor diferențe între conținutul fazelor Ic4,3-Ic3. Autorul volumului nu crede ca are suficiente argumente pentru a rediscuta întreaga periodizare a culturii Monteoru, dar „materialele disponibile și succesiunea lor stratigrafică de pe Cetatea 2” îi sugerează faptul că etapizarea strictă a debutului culturii sub diferite etichete (Monteoru-Zănoaga, Monteoru Ic4, 1-3, Ic3, Năeni-Schneckenberg, Odaia Turcului) pot fi înglobate în denumirea generică de Monteoru timpuriu. Elementele de cronologie relativă și absolută încheie capitolul, ambele segmente fiind foarte bine abordate de către autor, cu argumente solide. Cronologia absolută a culturii Monteoru a fost abordată mai întâi de către I. Motzoi-Chicideanu, acesta observând cinci mari etape în evoluția culturii (A. 3000-2500 BC; B. 2500-2000 BC; C. 2200-1900 BC; D. 1900-1700/1600; E. post 1600 BC). I. Motzoi-Chicideanu revine asupra cronologiei ulterior (în colaborare), discuții asupra acestei teme având apoi și A.D. Popescu, R. Băjenaru și autorul volumului de față. M. Constantinescu, beneficiind de un lot mai consistent de date radiocarbon, consideră că începutul locuirii de pe Cetatea 2 nu poate fi anterior lui 2300 BC. Acesta este momentul în care ar înceta existența ceramicii de tip Glina, în timp ce fazele Zănoaga IIa-b/Monteoru Ic4, 1-2/Odaia Turcului 4 și momentul apariției formelor și decorului de tip Monteoru Ic4,3/Ic3 ar fi de pus în intervalul 2200-2050 BC. Acestea din urmă ar înceta în jur de 1850 BC, deși nu este exclusă o contemporaneitate parțială cu faza Ic2, așa cum sugerează datele radiocarbon.

Concluziile reiau pe scurt ideile expuse de autor de-a lungul volumului, în timp ce *Catalogul descoperirilor atribuite culturii Monteoru* grupează 385 de descoperiri cu monumente ale culturii. Un consistent rezumat în limba engleză face accesibilă lucrarea și cercetătorilor de peste hotare interesați de epoca bronzului din spațiul carpato-dunărean, iar lista bibliografică consistentă (563 de titluri) completează în mod fericit arhitectura volumului. Remarcăm, de asemenea, ilustrația de foarte bună calitate, care sprijină discursul foarte bine argumentat al autorului. Volumul de față se constituie într-o lectură obligatorie pentru specialiștii epocii bronzului sud-est european și nu numai, devenind un reper în cercetarea culturii Monteoru.